

TERMENI PENTRU *MESTEC* ÎN DACOROMÂNĂ, PE BAZA ALRR. *Sinteză*

ANDREEA-ALEXANDRA LOIZO

1. ORIGINEA ȘI RĂSPÂNDIREA TERMENILOR

1.1. Termeni care formează arii lingvistice extinse

Harta 96 din ALRR. *Sinteză* I înregistrează răspunsul la chestiunea 188 din *Chestionarul* NALR: „**mestec** (mâncare în gură) (*ind. prez. 1*) (IMIT)”. Dintre răspunsurile cartografiate, nouă formează arii lingvistice extinse.

Termenul *méstec* (*a mesteca*, moștenit din lat. *masticare*¹) este cel mai răspândit, fiind consemnat în 776 de puncte în total, pe întregul teritoriu al dacoromânei: 78 de puncte în Banat, 119 puncte în Crișana, 20 de puncte în Maramureș, 151 de puncte în Transilvania, 201 puncte în Moldova–Bucovina, 168 de puncte în Muntenia–Dobrogea, 39 de puncte în Oltenia). Dacă luăm în considerare și răspunsurile secundare (68 de puncte), termenul e înregistrat în 844 de puncte în total, evidențiind faptul că *a mesteca* este principalul verb folosit pentru această noțiune. Pe lângă *méstec* au fost înregistrate variante fonetice (*méștec*, *îméstec*^u), o variantă cu modificarea accentului (*mestéc*), variante cu *a* protetic (*amjéstic*, *améstec*, *amléstîș* [2 sg.], *o omjéstic*, *âmjéstîc*) și sintagme (*méstec mîncărea*, *méștec mîncărea în gură*). În privința formelor cu *a* protetic, trebuie precizat că acestea au fost consemnate în 20 de puncte din sudul și nordul Crișanei (8 puncte), din nordul și vestul Transilvaniei (6 puncte), din nord-vestul Bucovinei (4 puncte), din Maramureș (un punct) și din Dobrogea (un punct), la care se adaugă 3 puncte din Banat, unde *améstec* a constituit răspuns secundar.

Termenul *rod* (*a roade*, moștenit din lat. *rodere*), alături de variantele fonetice iotacizate (*roz*, *ros*), reprezintă al doilea cel mai răspândit răspuns, fiind înregistrat în 55 din puncte, preponderent în Transilvania (42 de puncte), prezent și în vestul Munteniei (7 puncte) și în Oltenia (6 puncte). Termenul a mai fost înregistrat ca răspuns secundar în Transilvaniei (5 puncte) și în vestul Munteniei (3 puncte).

¹ Dacă nu se precizează altfel, pentru etimologie a fost consultat DA/DLR.

Termenul *clefetésc* a fost consemnat ca răspuns principal în 41 de puncte (22 de puncte din sud-vestul Munteniei și 19 puncte din sudul Olteniei) și în încă 14 puncte ca răspuns secundar (8 puncte din Oltenia, 3 puncte din Muntenia–Dobrogea și două puncte din Moldova–Bucovina). Având în vedere faptul că verbele *a clefeti* și *a clefăi* (formații onomatopice) sunt înrudite (DA), iar MDA menționează o serie lungă de variante pentru *a clefăi* (*a clemfăi*, *a clăfăi*, *a cefăi*, *a cieflăi*, *a ciflăi*), pe lângă faptul că o parte din aceste variante sunt comune cu cele date la verbul *a ciofăi* (formație onomatopEICă) – *a cefăi*, *a ciofoi*, *a cioflăi* (MDA), *a ciofoi*, *a ciofăni*, *a cioflăi*, *ciofoti* (DA), am considerat oportună gruparea lui *clefetésc* împreună cu variantele fonetice (*clonfotésc*, *cléfăn*, *cólfăi*²) și cu variantele morfologice (*cléfet*, *cléfăt*, *cléfăn*). Alternanța dintre conjugarea cu și fără sufix este confirmată și de răspunsurile *clefătéști* [2 sg.], *cléfet!* [2 sg.]. Au fost înregistrate, de asemenea, sintagme (*cléfet mîncărea*, *cléfete din gúră* – [3 sg.], *cléfăn dîn gúră*, *cléfăi mîncărea în gúră*).

Termenul *rúmeg* (*a rumega*, moștenit din lat. *rumigare*), împreună cu varianta fonetică *rúgum* și de sintagma *rúmeg mîncărea*, este următorul în ordinea descrescătoare a numărului de puncte în care a fost consemnat, totalizând 29 de puncte ca răspuns principal (15 puncte în vestul Munteniei, 7 puncte în vestul Olteniei, 4 puncte în sudul Banatului, două puncte în Transilvania și un punct în Moldova) și 11 puncte ca răspuns secundar, confirmând aceleași arii (7 puncte în vestul Munteniei, două puncte în sudul Banatului, două puncte în Transilvania și un punct în Oltenia).

Termenul *toc* (*a toca*, moștenit din lat. **toccare*), alături de sintagmele *toc mîncărea*, *toc mîncărea în gúră*, *o toc în gúră*, *o tuácă-n gúră* [3 sg.], a fost consemnat în special în jumătatea de est a Olteniei (17 puncte) și în vestul Munteniei (două puncte), arie confirmată și prin răspunsurile secundare (4 în estul Olteniei și 3 în vestul Munteniei).

Termenul *dumíc* (probabil din lat. **demicare* < lat. *mica* ‘fărâmitură’), alături de varianta fonetică *dimíc* și de sintagma *duhíc mîncără gúră*, a fost cartografiat în 11 puncte ca răspuns principal (7 puncte în sudul și în centrul Transilvaniei, două puncte în Muntenia, un punct în Moldova și un punct în Oltenia). Singurul răspuns secundar confirmă aria mai bine conturată din Transilvania.

Deși în harta 96 din ALRR. *Sinteză I* termenul *zdrumíc* a fost interpretat alături de *dumíc*, în analiza de față am preferat o interpretare separată a termenilor datorită etimologiei diferite (*a zdrumica* provine dintr-o contaminare între *a zdrobi* și *a dumica*). Distribuția răspunsurilor plasează aria lui *zdrumíc* în apropierea celei formate de *dumíc* (6 puncte în sudul Transilvaniei, două puncte în sudul Banatului

² Termenul *cólfăi* a fost reinterpretat în prezenta analiză ca făcând parte din familia semantico-lexicală a lui *clefetésc*, față de harta 96 din ALRR. *Sinteză I*, care îl alătură lui *molfăiésc*.

și două puncte în vestul Olteniei). Răspunsuri secundare au fost consemnate în sudul Transilvaniei (un punct), în vestul Banatului (două puncte) și în nordul Munteniei (un punct).

O situație aparte este aceea a termenului *melsĕsc*, împreună cu care am grupat termenii cu asemănări fonetice importante *mĵelsĕsc*, *mĵĕsĕsc* și *misĕsc*, formând o arie compactă în centrul și vestul Banatului. În aceeași arie sunt consemnate de asemenea 7 răspunsuri secundare cu asemănări fonetice importante (*mleĕsĕsc*, *mĵĕsĕsc*, *melsĕsc*, o *mislĕsĕce* [3 sg.]). Lexemul de la care provin aceste forme nu este consemnat în dicționarele consultate, nefiind posibilă identificarea unui verb care să se potrivească cerințelor fonetice și semantice în același timp. Cel mai apropiat verb identificat este *a melestui* (< magh. *mállaszt*) cu sensul de ‘a amesteca cu melesteul’ și de ‘a fărâmița ceva’, care însă este specific Transilvaniei (MDA, DLR). Mai plauzibil pare un împrumut sau o influență slavă, eventual din sârbă (cf. *mljackati* ‘a molfăi’, *mljačanje* ‘molfăit’ – Tomici 2005) din rusă (cf. *meljčitj* ‘a fărâmița’ – Bolocan & Nicolescu 1959) sau din bulgară (cf. *melja* ‘a măcina’ – Georgiev 2012).

Termenul *frămĭnt* (*a frămĭnta*, moștenit din lat. **fragmentare*) a fost înregistrat în 9 puncte (4 puncte din Moldova–Bucovina, 3 puncte din sudul Banatului, două puncte din Bucovina, două puncte din Moldova și două puncte din Transilvania). Aria din Banat este confirmată și de 14 răspunsuri secundare.

1.2. Termeni care formează arii lingvistice restrânse

Termenul *plĕscăĵ* (*a plĕscăi*, formație onomatopeică), consemnat și sub forma *plĕscĕn* (confirmată de răspunsurile *plĕscĕnĵ* [2 sg.], *plĕscĕne* [3 sg.]), a fost cartografiat în 7 puncte care formează o arie destul de compactă în zona de centrală și de nord a Munteniei. Față de harta 96 din ALRR. *Sinteză* I, a considerat forma *plĕscăĵ* ca fiind mai reprezentativă pentru acest grup de răspunsuri, pe de o parte deoarece este cartografiat în mai multe puncte, iar pe de altă parte pentru că verbul *a plĕscĕni* este consemnat ca fiind rar sau regional (MDA, DLR). Totodată am exclus din grupul acesta răspunsul *mĵĕscăĵ* (*a mĵĕscăi*, vezi subcapitolul 1.3.), care nu formează arie și este notat în categoria „Alți termeni” (vezi mai jos) în prezenta analiză.

Termenul *molfăĵesc* (*a molfăi*, formație onomatopeică), alături de variantele fonetice (*moflăĵesc*) și morfologie (*molfăĵ*), a fost înregistrat în 9 puncte ca răspuns principal (3 puncte din Transilvania centrală, două puncte din sud-estul Moldovei, un punct din Oltenia și un punct din Banat) și în alte 5 puncte ca răspuns secundar (4 puncte din Moldova și un punct din Oltenia). În comparație cu harta 96 din ALRR. *Sinteză* I, am exclus din acest grup răspunsurile *colfăĵ*, pe care l-am alăturat grupului *clefetĕsc* (vezi supra 1.1.), și *morfec*, pe care l-am grupat la „Alți termeni” (vezi subcapitolul 1.3.). O altă reinterpretare față de harta 96 din ALRR. *Sinteză* I

este aceea că din grupul de mai sus am separat răspunsul *morfolésc* (*a morfoli*, formație onomatopeică), alături de care am grupat și varianta morfologică *mórfăi* (vezi subcapitolul 1.3.).

1.3. Termeni care nu formează arii lingvistice

Pe lângă termenii discutați mai sus, în lista de referință sunt înregistrate o serie de cuvinte care desemnează conceptul analizat, dar nu formează arii lingvistice:

– *mozolésc* (*a mozoli* <magh. *majszol*), cartografiat în Transilvania, în patru puncte ca răspuns principal și într-un punct ca răspuns secundar;

– *morfolésc* (*a morfoli*, formație onomatopeică, posibil din *molfăi*), împreună cu varianta fără sufix *mórfăi*, notat într-un punct din Muntenia și două puncte din Oltenia;

– *fópfăi* (*a fonfăi*, derivat din *fonf*, formație onomatopeică), împreună cu *o fWópfăi*, consemnat în două puncte din Muntenia;

– *místui* (*a mistui* <magh. *emézt*), consemnat ca răspuns principal într-un punct din Muntenia și un punct din Oltenia, precum și în alte trei puncte din Muntenia ca răspuns secundar;

– *ronțăi* (*a ronțai* < *ronț* , formație onomatopeică), consemnat în două puncte din Muntenia;

– *zdrobésc* (*a zdrobi*, < sl. *sűdrobiti*), consemnat într-un punct din Banat și un punct din Transilvania;

– *o fărâmă* [2 sg.] (*a fărâma*, derivat din *fărâma* < posibil din lat. **farrimen*), cartografiat într-un singur punct din Oltenia;

– *măcin* (*a măcina*, moștenit din lat. *machinari*), înregistrat într-un punct din Transilvania;

– sintagma *mărunțește mîncărea-Ń gúră* [3 sg.] (*a mărunți* <*mărunt*, moștenit din lat. *minutus*), înregistrată într-un punct din Oltenia;

– *mlescăi* (*a mlescăi*, formație onomatopeică), notat într-un singur punct din Banat;

– *mășcaieșc* (neînregistrat în dicționar), înregistrat în Moldova;

– *molfecă* [3 sg.] (neînregistrat în dicționar, posibilă contaminare între *a molfăi* și *a forfecă*), înregistrat într-un punct din Muntenia;

– *mórfec* (neînregistrat în dicționar, posibilă contaminare între *a morfoli* și *a forfecă*), înregistrat într-un punct din Muntenia;

– *morsóc* (*a murseca*, moștenit din lat. *morsicare*), notat într-un punct din Crișana.

1.4. Termeni înregistrați doar ca răspunsuri secundare

– *clompăiește* (*a clompăi*, formație onomatopeică), înregistrat într-un punct din Bucovina;

- sintagma *o frec cu dîmfi* (*a freca*, moștenit din lat. *fricare*), cartografiată într-un punct din Muntenia;
- *o fuărfec* (*a forfeca*, moștenit din lat. *forficare*), notat într-un punct din Oltenia;
- *o mănîș* [2 sg.] și *mîș* [2 sg.] (*a mânca*, moștenit din lat. *manducare*), notat într-un punct din Banat;
- *plămădesc* (*a plămădi*, etimologie necunoscută, cf. v.sl. **po-mladiti*), consemnat într-un punct din Oltenia;
- sintagma *o tăvăl în gura* (*a tăvăli*, cf. v.sl. *povaliti* ‘a rostogoli; a înveli’), consemnată într-un punct din Oltenia;
- *mîtcăi* (neînregistrat în dicționar, posibil legat de *mătcă* ‘bătător pentru unt’, etimologie necunoscută), consemnat într-un punct din Banat;
- *mlétuși* (neînregistrat în dicționar), înregistrat într-un punct din Banat.

2. MOTIVAȚII

2.1. Procesul mecanic

În această categorie intră majoritatea termenilor și sintagmelor discutate, clasificați în continuare în funcție de tipul anume de proces avut în vedere:

– Zdrobire/Mărunțire: *mestec*, *mestec mîncărea*, *mestec mîncărea în gura*, *rúmeg mîncărea*, *toc*, *toc mîncărea*, *toc mîncărea în gura*, *o toc în gura*, *o tuacă-n gura* [3 sg.], *dumic*, *duńic mîncărea_gurî*, *zdrumic*, *zdrobesc*, *o fărîmî* [2 sg.], *măcîn*, *mărunțește mîncărea-ń gura* [3 sg.], *morsoc*, *o frec cu dîmfi*, *o fuărfec*

– Frământare/Amestecare: *frămînt*, *mozolesc*, *plămădesc*, *o tăvăl în gura*, *mîtcăi*

2.2. Sonoritatea

În această categorie intră toți termenii și sintagmele care denotă realizarea gestului de a mesteca însoțit de un zgomot specific: *clefetesc*, *cléfet mîncărea*, *cléfete din gura* [3 sg.], *cleáfán dîn gura*, *célfăi mîncărea în gura*, *pléscăi*, *fópfăi*, *mîléscăi*, *clompăiește*. Interesantă este utilizarea determinantului *din gura* pentru întărirea efectului sonor.

2.3. Dificultatea

Categoria cuprinde acei termeni și sintagme care subliniază o dificultate crescută în procesul de mestecare (din cauza lipsei dinților sau a durtății alimentului), asociată adesea și cu o creștere a duratei procesului: *rod*, *molfăiesc*, *morfolesc*, *rónțăi*

	[măruntire]	[amestecare]	[zgomot]	[dificultate]	[durată]	[rezultat]	[cantitate]	[specific animalelor]
<i>clompăiește</i>								
<i>rod</i>								
<i>molfăieșc</i>								
<i>morfolésc</i>								
<i>rónțăi</i>								
<i>măstui</i>								
<i>măș</i> [2 sg.]								

4. CONCLUZII

La nivelul graiurilor dacoromâne, remarcăm o varietate de termeni care denumesc conceptul de a mesteca, majoritatea moșteniți din latină. În plus, am identificat numeroși termeni care denotă asocierea gestului de a mesteca cu emiterea unui zgomot și care constituie formații onomatopice.

Descrierea din subcapitolele anterioare pune în evidență utilizarea aproape generală a lui *mestec* pe teritoriul dacoromânei, termenul însumând cele mai multe puncte în care a fost înregistrat în fiecare regiune a dacoromânei în parte. În același timp, datele discutate indică o mare bogăție de termeni pentru denumirea conceptului de „a mesteca”. Considerăm că varietatea de termeni observată se poate datora parțial și unei interpretări eronate a gestului imitativ pe care anchetatorul l-a făcut la momentul anchetei pentru a obține răspunsul. În această situație se află probabil o serie de termeni și sintagme cu expresivitate crescută ca *toc mîncărea în gură, zdrumíc, frămînt, măstui, o tăvăl în gură, măruntăște mîncărea-ș gură* [3 sg.], *fópfăi, clompăiește* [3 sg.], *pléscăi*.

În raport cu bogăția lexicală consemnată, situația pe regiuni este următoarea, Maramureșul prezentând cea mai mare uniformitate, iar Muntenia–Dobrogea și Oltenia înregistrând cea mai mare diversitate de termeni utilizați pentru conceptul „mestec”:

- a. Maramureș (un termen): i. *mestec* (20 de puncte);
- b. Crișana (doi termeni): i. *mestec* (119 puncte), *morsóc* (un punct);
- c. Moldova–Bucovina (5 termeni): i. *mestec* (201 puncte), ii. *frămînt* (4 puncte), iii. *molfăieșc* (două puncte), iv. *dumíc* (un punct), v. *rúmeg* (un punct);
- d. Banat (8 termeni): i. *mestec* (78 de puncte), ii. *melșésc* (10 puncte), iii. *rúmeg* (4 puncte), iv. *frămînt* (3 puncte), v. *zdrumíc* (două puncte), vi. *mășcăi* (un punct), vii. *molfăieșc* (un punct), viii. *zdrobésc* (un punct);
- e. Transilvania (10 termeni): i. *mestec* (151 puncte), ii. *rod* (42 de puncte), iii. *dumíc* (7 puncte), iv. *zdrumíc* (6 puncte), v. *mozolésc* (4 puncte), vi. *molfăieșc* (3 puncte), vii. *frămînt* (două puncte), viii. *rúmeg* (două puncte), ix. *măcîn* (un punct), x. *zdrobésc* (un punct);
- f. Muntenia–Dobrogea (12 termeni): i. *mestec* (168 de puncte), ii. *clefetésc* (21 de puncte), iii. *rúmeg* (15 puncte), iv. *pléscăi* (7 puncte), v. *rod* (7 puncte), vi.

frământ (4 puncte), vii. *dumíc* (două puncte), viii. *fópfăi* (două puncte), ix. *rónțăi* (două puncte), x. *toc* (două puncte), xi. *místui* (un punct), xii. *morfolésc* (un punct);

Oltenia (12 termeni): i. *méstec* (39 de puncte), ii. *clefetésc* (19 puncte), iii. *toc* (17 puncte), iv. *rúmeg* (7 puncte), v. *rod* (6 puncte), vi. *morfolésc* (două puncte), vii. *zdrumíc* (două puncte), viii. *dumíc* (un punct), ix. *măruntéște mîncăre-ŋ gúră* [3 sg.] (un punct), x. *místui* (un punct), xi. *molfăiésc* (un punct), xii. *o fărîmî* [2 sg.] (un punct).

BIBLIOGRAFIE

- ALRR. *Sinteză – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (coordonator: Nicolae Saramandu), vol. I, 2007 (colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Irina Floarea, Mihaela Mariana Morcov, Carmen-Ioana Radu, Marilena Tiugan, Dana-Mihaela Zamfir), vol. II, 2012 (colectiv de autori: Verginica Barbu Mititelu, Mihaela Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana Mihaela Zamfir); vol. III (2018) (colectiv de autori: Mihaela Morcov, Manuela Nevaci, Daniela Răuțu, Irina Floarea, Carmen-Ioana Radu, Ionuț Geană, Mara Iuliana Manta), București, Editura Academiei Române.
- Bolocan & Nicolescu 1959 – Gheorge Bolocan, Tatiana Nicolescu, *Dicționar rus-român*, vol. I, sub conducerea redacțională a acad. Emil Petrovici, Espla, București, 1959.
- Chestionarul NALR – Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, în FD, V, 1963, p. 157–271.
- DA – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea/Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1913–1948.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- MDA – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”; *Micul dicționar academic*, vol. I, literele A–C, 2001; vol. II, literele D–H, 2002; vol. III, literele I–Pr, 2003; vol. IV, literele Pr–Z, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Tomici 2005 – Mile Tomici, *Dicționar român-sârb*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Georgiev 2012 – Владимир Ив. Георгиев (red.), *Български етимологичен речник*, Том III, Академично Издателство „Проф. Марин Дринов” Sophia, 2012.

TERMS FOR MESTEC (‘CHEW’) IN DACOROMANIAN, BASED ON ALRR. *Synthesis*

Abstract

The present paper describes and discusses map 96 of the Romanian Regional Linguistic Atlas. *Synthesis I*, regarding the use of the term ‘chew’ (*mestec*) in Dacoromanian subdialects. The first chapter classifies the terms registered as answers and discusses the etymology and the

geographical distribution of the 33 categories of words and phrases. Chapter 2 investigates some semantic motivation patterns observed, while the third chapter proposes a semantic analysis of the terms used in Dacoromanian for *mestec*. The paper concludes that the term *mestec* is used in all Dacoromanian subdialects, but other terms are also frequent, especially in the regions of Muntenia–Dobrogea and Oltenia.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Calea 13 Septembrie, nr. 13

